

ZUBITTOA NOIZ?

Bergara, 1978 - IX - 6

Zatarain'darr, Ambrosi'k

Euskaltzaindia'k zubittoa oso gutxitan erabiltzea onetsi du, itxuraz ingeles- izkuntzak gutxi erabiltzen dualako. Oni buruz' leen ere zerbait idatzi nuan, baiña geroztik gauzak argiago ikusi ditudala uste dut, eta nere iritzia azaltzekotan asi naiz oraiñ.

Zubittoa bi itzekin naiz geiagorekin bat egiteko erabili edun dugu. Baiña ontan berezi-bear batzu badira:

a) bi izenekin bat egiteko. Orrelakoetan lokarriren bat esan gabe utzi oi dugu, eta zubittoaak lokarri orren tokia arzen du:

bei-esnea (beia *aren* esnea, *beien* esnea); *esne-beia* (esnea *daman* beia, *esnetarako dadukagun* beia).

aita-semeak (aita *eta* semeak)

b) euskeraz leenik izena eta bigarrenik izen-ondoa esaten dira; guk eztugu prantzesez bezela "c'est bonnet blanc et blanc bonnet" esaterik. Gaztelaniz ere "gorro blanco" eta "blanco gorro" gauza berbera dira, baiña guretzat *argi urdiña* eta *urdiñ argia* zearo bi gauza dira. *Argi urdiña* ingelesez *blue light* da, kolore urdiñeko argia; orr *argi* izena da, eta *urdiñ* izen-ondoa, beraz izena lenengo eta izen-ondoa ondoren. Ingeleseztzekoz aurrera, leenik izen-ondoa eta ondoren izena. *Urdiñ argia* illuntasunik eztuan kolore urdiña da, ingelesez *light blue* bezala.

Bi izen batzen ditugunean berriz' leen esan dugunez' zer dan bigarrenak adierazten du, eta *nolakoa* dan berriz leenengoak: *bei-esnea* esnea da, *esne-beia* berriz beia; ingelesez eta alemanez ere berdin: *cow milk* eta *Kuhmilch*, *milk cow* eta *Milchkuh*. Beste izkuntza oietan izena beti bigarrena da, euskeraz berriz ez; orregatik guk garbi idatzi bearra dugu izena zein dan jakiteko.

Askotan itz berbera izena edo izen-ondoa izan liteke *argi* eta *urdiñ* itzekiñ ikusi dugun bezala. Orrelako bi itz alkarren ondoren esaten ditugunean' lokarririk ezpaldin bada' lenen-goia izena da; baiña *berez* lokarriren bat bearbaldin badude' (naiz esan gabe utzi') izena bigarrena da. Esate baterako: *batzarr ageria* agerian (jendearen aurrean) egiten dan batzarra da; baiña *batzarr-ageria* batzarraren ageria, batzarraren kontu ematen duan idazkia da, beraz orr izena *ageria* da. Iñolaz ere eztitugu biak berdiñ idatzi bear. *Batzarraren ageria* osorik ez idaztekotan' lokarria palta duala adierazi bear da, eta zubittoa ortarakoxe da; *batzarr-ageria* badakigu ageri bat dala, idazki bat. Orrelako adibide asko eman litezke:

indarr eragille (eragiten duan indarra) eta indarreragille (indarra eragiten duana); gizon saltzaille (saltzen diarduan gizona) eta gizon-saltzaille (gizonenbat saldu duana); liburu apala (arrokeririk eztuan liburua) eta liburu-apala (liburuak jartzeko ola); eguzki beroa eta eguzki-beroa (sol caliente eta calor solar); kale argia eta kale-argia (calle clara eta luz de calle); kirol berriak (berriki sortutako jolasak) eta kirol-berriak (jolaseri buruzko berriak); borroka bidez egin du (ha luchado de forma lícita) eta borroka-bidez egin du (lo ha hecho luchando); Bilbao aldean dago (Bilbao emendik urrean dago) eta Bilbao-aldean dago (Bilbaotik urrean dago); aur jantzia (jantzirik dagon aurra) eta aur-jantzia (aurra jatzeko arropa); ontzi nagusi (buque almirante) eta ontzi-nagusi (ontziaren agintaria, ontziko nagusi edo "printzipala"); azeri eiztaria (eizean diardun azeria) eta azeri-eiztaria (azeriak iltzen dituana). Azkenik Haritzelharr jaunaren liburu batean aurkitu dudana bat (Le poète souletin Pierre Topet-Etchahun, 397a)

errekan duk sarri

landan para bi artian xori izugarri

txori izugarri bat (izua sortzen duan txori bat, un pájaro espantoso) txori-izugarri bat (txoriak izutzeko zerbait, un espantapájaros)

c) Zenbait aldiz izen eta izen-ondoiz izen berri bat sortzen da; e. b. the White House (Washington'go etxe zuria), la Casa Rosada (Buenos Aires'en). Euskeraz ere asko ditugu: Mendigorria, Larrazabal eta beste milla. Olakoetan nola joka?

Etxe nagusia (la casa principal); etxe-nagusia (el principal de la casa); Etxenagusia (Casamayor). Etxe berria (casa nueva); etxe-berria (etxe*ko* berria, etxe*tik* etorritako berria, noticia doméstica); Etxeberría (Casanueva, Casanova, Cazenave, Maisonnave, Neuhaus). Oetan etxe-edo toki-izenek eztude lokarririk, beraz loturik eta zubittorik gabe idaztea dagokie.

Beste batzuetan' *berez* lokarridunak dira: ola-bide, eihera-bide, zaldi-bide, zamari-bide; oetatik badira bi itzak berez urturik bezala itatsirik agertzen diranak: Zalbidea, Zamarbide. Besteak ere nik orrela idatziko nituke, beti egin edun dan bezala: Olabide, Eiherabide, Organbidexka, Mandabideta, Olagibel.

d) Azkenik' bi itz baturik sortutako izen-ondoak badira; auek izena eta izen-ondoa baturik sortu oi dira, beraz lokarrik gabe, eta eztude zubitto-bearrik: txapelgorri, begibakarr, ankamotz, buruaundi eta beste asko. Orrelako izen-ondoak izenaren ondoren beste edozein izen-ondo bezalaxe zubittorik gabe idatziko nituke. Orrela garbi bereizi ditezke onako oek:

neska gonamotza (gona motza jantzirik dadukan neska), neska-gona motza (neska batentzako gona motza); praille bizarluzea (bizar luzea duan praillea), praille-bizarr luzea (praille baten bizar luzea); ille kixkurra (pello rizado), illekixkurra (rizo de pelo/, illekixkurra (persona de pelo rizado, "crespo").

e) bi itz baiño geiago alkartzen diranean' bi zubitto nai geiago bearko dira zenbait aldiz:

zaldi-aragi-denda; kale-garbitzaille-taldea; sukalde-altzari-denda; etxe-saltzaille-bazkuna; soiñu-jotzaille-burua; alkate-batzar-maipurukoa (baiña alkate-batzar nagusia); urinagusi-alkate-billera (reunión de alcaldes de las capitales); zubittorik gabe estekotan' uri nagusietako alkateen billera; euskal-aldizkari-artezlari-billera (reunión de directores de periódicos de lengua vasca).

f) Esandakoen ondoren 'bereizte-izen batek atzizkia duaeen bien arteko muga nola adierazi bear daneko auzia dugu. Altube zanak eragiñik' urte askotan ortarako zubittoa erabilli edun dut, Euskaltzaindiak gerotik onartu duan bezala, baiña bide okerra dela uste dut. Batetik zubittoa bi itzekin bat egiteko da, eta beste ontan itz baten barruan izena non

bukatzen dan eta atzizkia non asten dan adierazi bear dugu. Zubittoari bi lan, (eta orren alkaren kontrako bi lan) egiñ eraztea ezta egoki. Gaiñera' arazo ori duden beste izkuntzak ortarako kaketxa erabiltzen du, beñere ez zubitorik:

ingelesez: America's recent past; Bohr's atom; Nelson's Encyclopaedia nederlanderaz (olandesez): Van Goor's klein spaans woordenboek; Kramer's nederlands woordenboek.

svenskaeraz: Nils' penna; Borås' rådhus (Nils'en luma; Boras'ko udal-etxea).

turkoeraz: Almanya'da (Alemani'ra); Ankara'ya (Ankara'runtz); Atatürk'ün (Atatürk'en); Mustafa'yi (Mustafa'ri).

alemanez: Cross-Verfahren (Cross-ainbakera), das Cross'sche Verfahren (Cross'en ainbakera); Decker's Verlag (Decker'en argitaltze-etxea) Cotta'sche Buchhandlung Cotta'ren liburu-denda); Hayn's Erben (Hayn'en oiñordekoak); Hoffman's Witwe (Hoffmann'en alarguna) Muga markatu gabe uztea ezta egoki: *Orion* ikusten dugunean arako eiztari sonatua, edota aren izeneko izar-taldea gogoratzen zaigu; askoz argiago da *Orio'n* idaztea, orrela eztago naaspiderik. Berdintsu, *Erroman* idazten baldin badugu' edonork gizonenbat aipatu dugula pentsatuko du; bestela aditzakotan' onena *Erroma'n* idaztea da. Antoni eta Anton'i ere eztira gauza bera. *Frantisek* ikusten dugunean naaspide polita gerta liteke: batek Frantis'ek dala pentsatu lezake, besteak Frantise'k dala, baiña biak okerr adituko lueke, Frantisek txeskeraz euskerazko Prantxisku baita. Izenaren eta atzizkiaren artean beti kaketxa jarriko bagenu' Frantisek izen garbia dala, atzizkirik gabea dala berelaxe igarriko genuke.